

EX LIBRIS

DOMINA

BRONISŁAWA

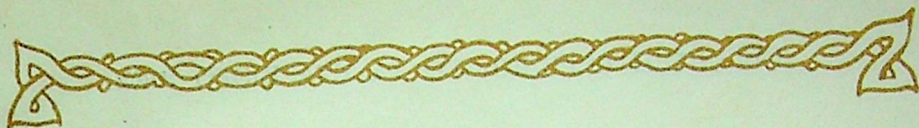

СЛОВО
про Ігорів похід

ДІТВИДАВ ЦКАКСМУ

TULA-online.org

Переказала
Наталя Забіла

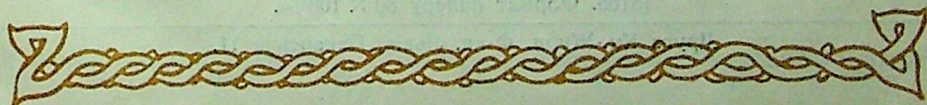
ГЛОВО

про Ігорів похід

малюнки Д. Шавикіна

1940

ДЛЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ТА СТАРШОГО ВІКУ

Післямова, пояснення і примітки
НАТАЛІ ЗАБІЛИ

Редактор В. Барбарич

Художній редактор В. Невський

Уповнов. БФ № 227. Замовлення № 1057. 5 друк. арк. + 1³/₄ арк. вклейок. Тираж
18165. Формат паперу 80 × 108¹/₁₆.

Друга Кн.-Журн. Ф-ка, Львів, Пекарська 11.

и не слід нам розпочати, браття, —
як співали в сиву давнину, —
спів про те, як із своєю раттю
вирушав князь Ігор на війну.
Не з казок, не з домислів Бояна
нашу пісню ми поведемо,
ми бувальщину співати станем,
ми билицю всім розповімо.
Бо коли Боян, бувало, пісню
у натхненні віщому складав,
розтікався він по древу мислю,
сірим вовком по землі шугав,
він орлом у сине небо линув,
як замислить про минуле спів,
і тоді на зграю лебедину
випускав він десять соколів.

Наздогонить сокіл котру лебідь —
та вже й пісню почина свою:
про Мстислава, що колись Редедю
переміг у рицарськім бою;
заспіва про славу тогочасну,
Ярослава мудрого часи,
про Романа, що прозвали Красним,
бо такої вдався він краси.
То не лебеді злітають вище,
не ширяють ясні соколи —
то Боян персти розправив віщі
і під ними струни загули.
Починаймо ж нашу повість, браття,
від старих часів до наших днів:
як зійшло на Ігоря завзяття,
ясний розум мужністю зміцнів,
загострилось серце молодецтвом,
ратним духом сповнилась душа, —
і в похід на землю половецьку
він за Руську землю вируша.

гор-князь на сонце подивився
і побачив: небувала мла
на усе на Ігореве військо
від ясного сонця налягла.
І сказав він: — Браття і дружино!
Нам миліша смерть, аніж полон.
То сідаймо ж всі на коні нині
та й погляньмо на великий Дон! —
На знамення, що віщує долю,
запал князю зважить не дає.
— Хочу, — каже, — в половецькім полі
преломити гострене коп'є!
Хай в бою не будь мені живому
разом з вами, руські вояки,
тільки хочу пити я шоломом
воду з Дону, з синьої ріки! —

Гей, Бояне, соловію давній!
Якби ти співав про цей похід,
по деревах скачучи уявних,
у підхмарний зносячися літ,
вслід Трояну через гори й луки
ти б хвалу об'аполи звивав,
і тоді Трояновому внуку,
ти отак би Ігорю співав:
— То не буря крізь широкі гони
соколів підхоплює й жене;
то не галич зграєю до Дону
через поле котиться буйне...
Або може мовою такою
ти складав би пісню в тую мить:
— Заіржали коні за Сулою,
буйна слава в Києві дзвенить!..

Засурмили сурми з Новгороду,
у Путивлі стяги майорять.
Дожидає Ігор Всеволода,
щоб укупі вирушить на рать.
— Мій єдиний брате, ясний світе! —
Всеволод до нього річ повів, —
Святослава ми обидва діти
і немає більш у нас братів.
То лаштуй же, брате, гостру зброю,
борзих коней обряжай у путь,

а мої готові вже до бою
і на мене біля Курська ждуть.
А мої куряни знамениті —
всім відомі рицарі-орли,
бо вони під сурмами сповиті,
під шоломом змалечку зросли,
не лагідні, материні груди —
згодували рицарів списи,
всі шляхи відомі їм усюди,
всі яруги знані та ліси!
Луки в них напружені до бою,
шаблі гострі, повні сайдаки,
і, жадібні слави бойової,
по долинах скачуть, як вовки!

* * *

Князь ступив у золоте стремено
і вперед поїхав по полях.
Оточили путь лихі знамення:
сонце млою заступає шлях,
побудилось птаство полохливе,
уночі вчуваючи грозу,
і звірині посвисти лякливі
в чагарях лунають поблизу.
З верховіття Див кричить в тривозі,
і летить відгомін прорікань
по Сулі, по морю і по Волзі,

в Сурож, Корсунь і Тьмуторакань.
І побігли аж на Дон великий
половчани степом без шляхів,
закричали гарби журним криком
уночі сполоханих птахів.
Ігор-князь веде до Дону військо,
а біда вже в'ється, наче птах,
а вовки грозу вже чують близько
і тривожно виють по ярах.
Орлій клетк на учту потаємну
кличе птиць... Лисиці на щити
брешуть злякано... О, Руська земле!
Вже далеко за горою ти!

* *
* *

Довго ніч триває. Вже й світання,
та поля повила сива мла.
Солов'їне стихло щебетання,
галич в лісі гомін ізняла.
Неосяжне поле руські вої
зап'яли у багрянні щити,
щоб для себе слави бойової,
а для князя почесні знайти.

Як у п'ятницю зайнявся ранок,
потоптали половців у прах,
і помчали красних половчанок,

розметнувшись стрілами в степах.
І помчали шовк і оксамити,
опанчі коштовні й кожухи,
щоб мости в болоті помостити,
килимами вистелить шляхи !

Ольгів рід хоробрий спить у полі.
Залетів таки далеко він !
Не покривдить, знать, його ніколи
чорний ворон — лютий половчин.
Ані білий кречет, ані сокіл
не покривдить Ольгів славний рід :
Гза тікає вовком в степ широкий
і Кончак біжить за ним услід.

на другий день криваві зорі
обійняли вранішню блакить.
Чорні хмари грізно йдуть від моря
і чотири сонця хочуть вкрить.
В них тріпочуть блискавиці сині...
Видно, ждять нечуваних громів!
Видно, злива стрілами наринє
від донських зелених берегів!
Тут списам ломитися на друзки,
тут мечам трощитись об щити
у чужім степу... О, земле Руська!
Вже далеко за горою ти!

Ось вітри, Стрибожі внуки, віють
з моря стрілами. Гуде земля.
І річки течуть — каламутніють,

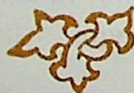
і покрились порохом поля.
Половчани з моря йдуть і з Дона,
заступили руським всі світи.
Бісів крик — для половців заслона,
а для руських — багряні щити.

Ярий туре, Всеволоде славний!
На бороні міцно ти стоїш,
стріли сиплеш на ворожі лави,
об шоломи шаблею гримиш.
Як проскаче тур по бойовищі, —
блискотить золочений шолом,
харалужний меч дзвенить і свище
і злітають голови кругом.
Чи страшні тому криваві рани,
хто забув в гарячому бою
про Чернігів, про життя та шану,
і про красну Глібівну свою?!

* * *

Проминули літа Ярослава,
відгули Троянські роки,
і Олега, сина Святослава,
із братами чвари та сварки.
Бо Олег, той князь з Тьмутораканя,
стріли й смерть посіяв по ланах.
В золоте стремено тільки стане —
загуде у Києві луна.

І великий князь у неспокою
прислухавсь і зброю готував,
а в Чернігові шодня з журбою
Володимир вуха затуляв.
А Борис, хоробрий Вячеславич,
в ті часи загинув у бою
і зелену паполому слава
заплела для нього з ковиллю.
Святополк з такої теж Каяли
поміж двох угорських жеребців
тіло батька віз на покривалах
до далеких київських святців.
За Олега, що його недаром
Гориславичем Боян нарік,
засівались і зростали чвари
і ставав коротшим людський вік.
І тоді в полях ратайські гуки
чуть було не часто на Русі —
на полях кричали чорні круки
і ділили трупи в ті часи.
Налітала на споживу галич,
вороняччя їжі припасло...
Отакі бої колись бували,
та таких, як нині — не було!

Гій кипить від рання і до пізна,
не вщухає січа і вночі.

Линуть стріли, наче дощ залізний,
і гримлять гартовані мечі.

Крешуть іскри шаблі об шоломи
і списи трощаться у борні

у степу незнаному, чужому,
в половецькій дальній стороні.

Тут поля кістками засівали,
поливали кров'ю той посів,
і зійшов він тугою та жалем
для всієї славної Русі.

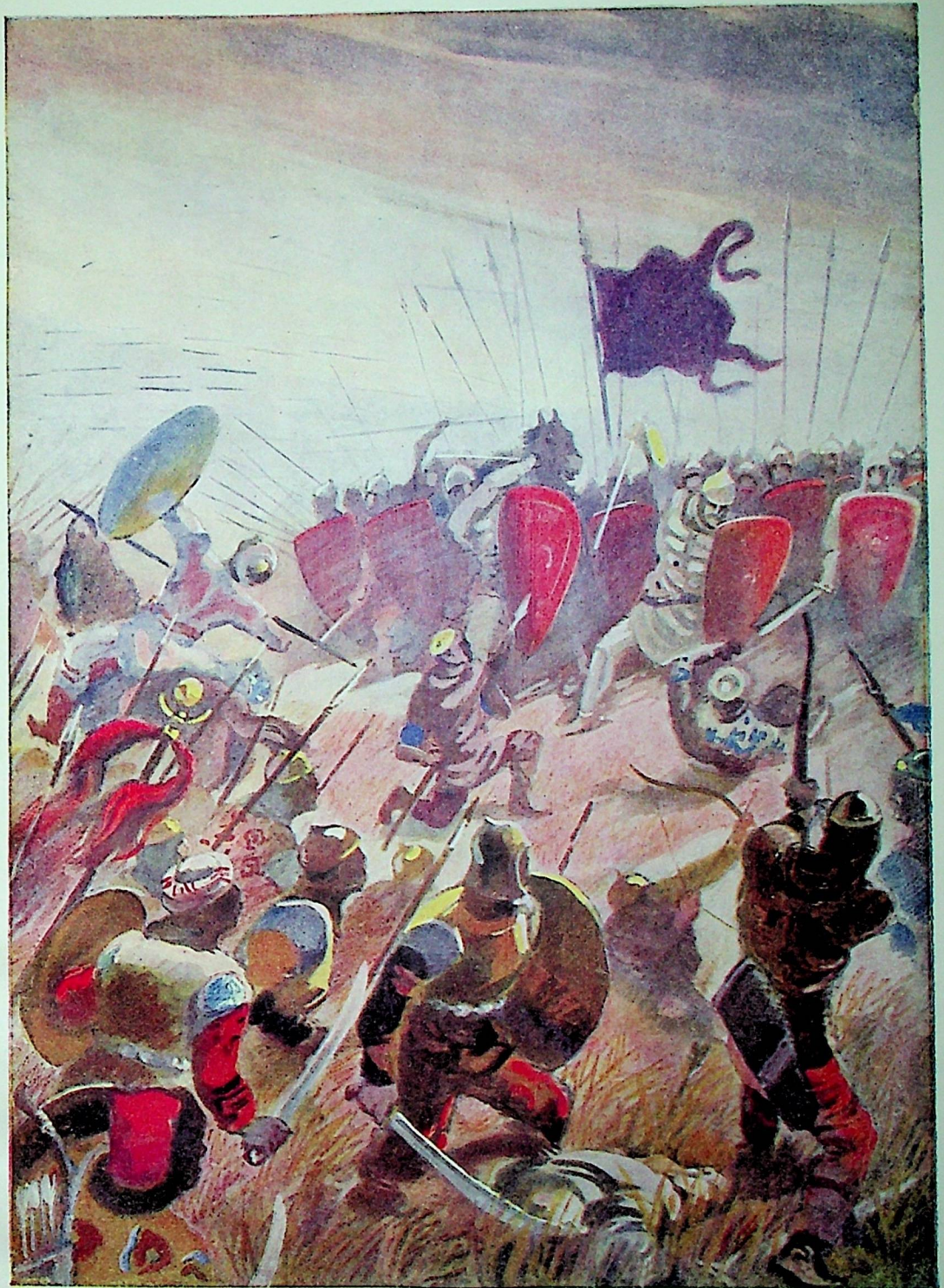
Що я чую в полі — шум і дзвони
на зорі полинули невлад? —
То ковуїв зрушились загони

і безладно кинулись назад.
Втікачів безчесних переймати
Ігор-князь помчав наперестріт,
жаль бо князю Всеволода-брата,
бо залляли очі кров і піт!..
Третій день не стало сили битись —
впали долі руські бунчуки.
Тут братам припало розлучитись
край Каяли — бистрої ріки.
Тут вина кривавого не стало...
Тут хоробрі руські соколи
досхочу сватів понапували,
а самі кістками полягли.

Невесела то була година!
Аж поникла в жалощах трава.
Руську міць поглинула пустиня
і схилились в тузі дерева.
І тоді дівцею вступила
журна Кривда в руську сторону,
розп'яла лебедині крила,
розплескала воду на Дону,
розплескала в синім морі всду
і привільні знищила часи...
Про колишні славнії походи
вже забули й думать на Русі.
Бо почав казати брат до брата:

— Це моє, а це також моє! —
і крамолу почали кувати,
і казати „велике“ про мале.
Почалися між князями чвари,
вороги ж ішли з далеких піль
і безкарно згубливі удари
завдавали руським звідусіль.
Ой, далеко зайде соколисько,
як почне над морем птаство бити!
А хоробре Ігореве військо
вже тепер ніяк не воскресить...
Карна й Жля по руських землях скачуть,
смолоскип погребний несучи.
Руські жони безутішно плачуть
по коханих вдень і уночі:
— Вже не йти нам думкою за ними,
вже про них і гадки не гадать,
вже нам їх не бачити очима,
а срібла та золота не ждуть!...
Стогне Київ тугою гіркою,
і Чернігів хилиться з плачем,
і жалоба стелиться рікою
і сльозами по Русі тече.
А князі ведуть сварки даремні,
відкривають шлях крамолі й злу,
й вороги ідуть на руську землю
і беруть данину немалу.

Всеволод та Ігор не на втіху,
а на горе, на велике зло
розбудили те минуле лихо,
що понині приспане було.
Ще ж недавно Святослав великий
всі горби й яруги притоптав,
помутив усі озера й ріки,
посушив потоки й болота,
наступив на землю половчанську,
Руський край грозою оберіг
і Кобяк, тодішній князь поганський,
у полоні в Києві поліг.
Венеційці, греки та морави,
всі народи в славні ті часи
величали князя Святослава,
нині ж гудять Ігоря усі,
бо згубив він славу вікодавню,
силу війська, золота й срібла,
і в сідло невільницьке, безславне
пересів із княжого сідла.

мутен сон наснився Святославу,
затмарив чоло його ясне.

— Цеї ночі, — каже, — в чорний саван
одягали з вечора мене.

І лили отруйні сині віна,
і на груди сипали мені
із порожніх сайдаків перлини,
і співали жалібні пісні.

В терему моім високий гребінь
долі впав із золотих верхів,
цілу ніч кричали круки в небі
і до моря кликали птахів. —

— Туга, княже, розум твій полонить, —
так йому бояре відрекли, —
бо уже шоломом спити Дону
полетіли наші соколи,

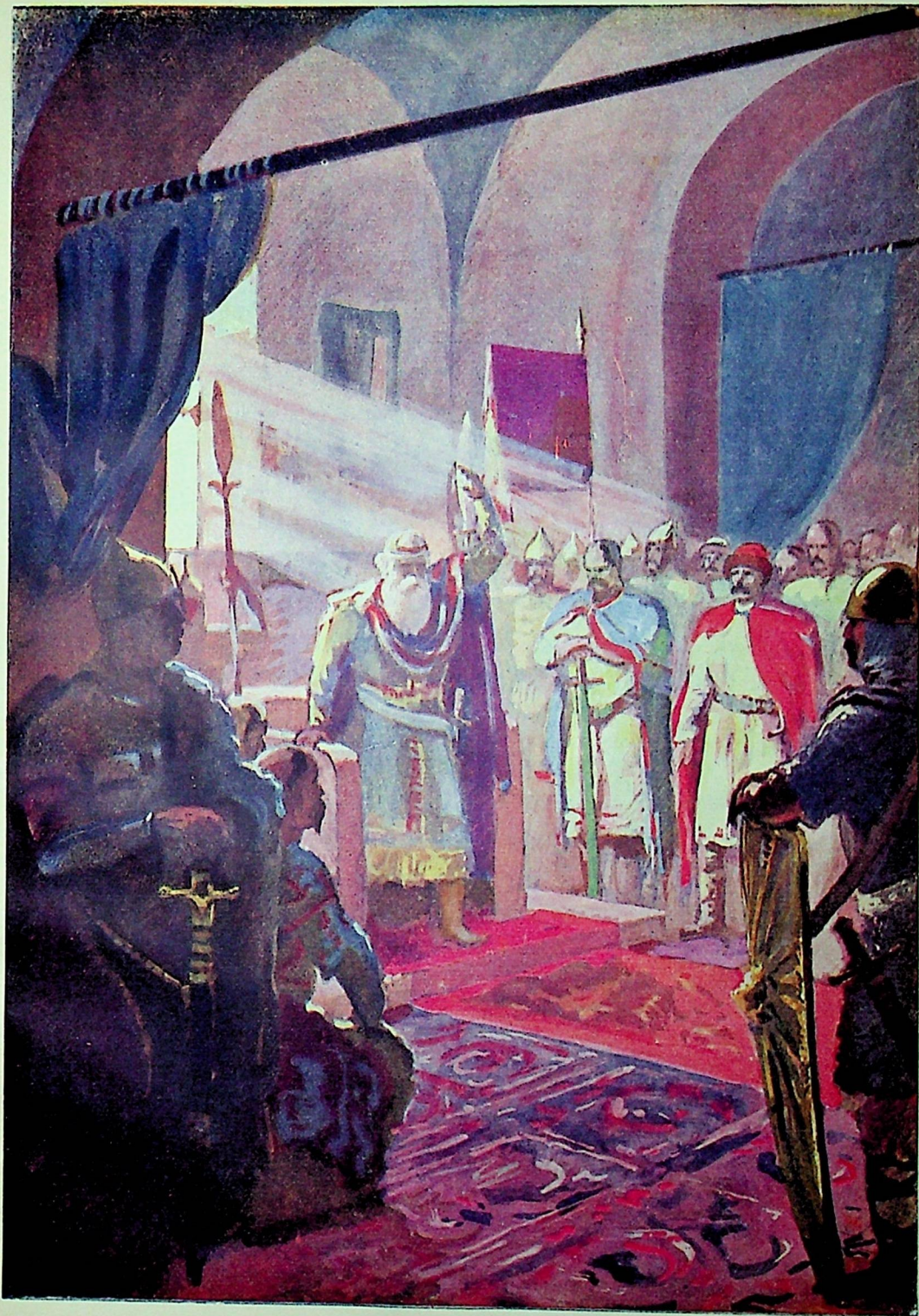

із престолу отчого злетіли
пошукати слави та хвали,
та вже збили їм шаблями крила
і в залізні пута зап'яли.
Темно стало в день отой безщасний —
двоє сонць захмарилось тоді,
з ними двоє місяців погасло —
Святослав з Олегом молоді.
На Каялі хмара світло вкрила
й по Русі, мов барсове кубло,
розметнулась половецька сила,
на хвалу безчестя налягло.
Вже схилилась воля у покорі,
вже на землю Див махнув крилом,
вже дівчата готські біля моря
дзвонять руським золотом-сріблом,
і співають про бої колишні,
і любують брязкотом прикрас...
Тільки ми, дружина, безутішні,
бо нема веселощів для нас!

Золоте тоді промовив слово
Святослав крізь сльози жалісні:
— Ой, мої сини, мої братове,
Всеволоде й Ігорю буйні!
Половецьку землю ви зарано

турбувать мечами почали,
в перемозі не дістали шани,
кров поганську марно пролили.
В вас обох серця залізні, смілі,
у броню заковані міцну.
Нащо ж ви таку ганьбу вронили
на мою срібляну сивизну?
Слід би вам із Ярославом-братом
повести поєднані полки,
Ярослав бо дужий та багатий,
а його хоробрі вояки
без щитів, з ножами у халявах
подолають всіх у боротьбі...
Ви ж схотіли всю майбутню славу
захопити самим лише собі!
І тепер ця слава піде димом
під мечами лютих половчан:
Глібів син, хоробрий Володимир,
вже загинув від смертельних ран,
вже й на Римов лютий ворог ринув,
обернулись на зворот часи...
Туга й горе Глібовому сину!
Туга й горе зганьбленій Русі!..
І хоча для сокола старого
захищать гніздо не впервині,
та коли князі — не допомога, —
не під силу буде це мені!

Гей, великий княже Всеволоде!
Якби ти прилинув іздаля,
ти із Волги вихлюпав би воду,
синій Дон шоломом розілляв.
І були б невільники дешеві,
і були би бранки без ціни...
Наче стріли линули б огнєві
за тобою Глібові сини!

Гей князі Давиде й буйний Рюрик!
Чи шоломи ваші не в крові,
ваші вої не ревуть, як тури,
як згадають рани бойові?
Так зберіть же військо нездоланне,
в золоті стремена уступіть,
за криваві Ігореві рани
і за Руську землю відплатіть!

Ярославе Осмомисле княже!
Ти, могутній, високо підвівсь,
ти своєю раттю, наче кряжем,
від угорських гір загородивсь.
Королеві став ти на дорозі,
ти замкнув запорами Дунай,
і з свого престолу сиплеш грози

на султанів у заморський край.
Як змітав ти наступи султанів,
так тепера половців змети —
за криваві Ігореві рани,
і за Руську землю відплати!

І Мстислав з Романом, ви обидва
повсякдень думками у бою,
мов той сокіл, що готовий в битву,
стежить здобич звисока своєю.
В вас залізні панцери незломні
і щити черлені при плечі,
і латинські ковані шоломи,
й харалужні гострені мечі.
Підкорились многі вам племена,
не одна схилилась голова...
Ігореві ж згасло світло денне
і зронили листя дерева.
А хоробре Ігореве військо
вже тепер ніяк не воскресить!..
Кличе Дон князів на бойовисько
половецьку знищить ненасить.
Всеволод та Інгвар, всіх вас троє,
шестикрильців з доброго гнізда!
Де шоломи ваші й ляська зброя,
що скоряла села й города?

Заступіть ворота половчанам,
їм щитами путь загородіть,
за криваві Ігореві рани
і за Руську землю відплатіть!

* * *

Вже Сула у Переяслав-місто
не тече прозора й срібляна,
вже до Полоцька тече багнисто
під поганські поклики Двина.
Із усіх князів єдиний тільки
об щити й шоломи ворогів
Ізяслав, хоробрий син Васильків,
у бою мечами подзвонив.
Та самітний проти сил ворожих
він не зміг опертися Литві
й під мечем поліг на шлюбнім ложі —
на кривавій стоптаній траві.
Вже дружину княжу вороняччя
повкривало чорними крильми,
хижі звірі лижуть кров гарячу
і гарчать, і б'ються над кістями.
Не було тут брата Брячислава,
й другий брат підмоги не подав —
сам-один стару дідівську славу
перейняв хоробрий Ізяслав,

сам - один жемчужну душу з тіла
крізь намисто злотне ізронив...
Городенські сурми засурмили
і веселість смуток полонив.
Ярославе й всі Всеслава внуки!
Вам вже стяги похилити час,
час мечі сховати вам і луки,
бо дідівська слава не про вас:
почали ви кликати поганих,
у свої заплутувать сварки
і на Руську землю половчанам
показали ходи та стежки.

було колись, на сьомім віці,
так Боян премудрий повідав:
кинув жереб о красі-дівиці,
о престоли київськiм Всеслав.
Надихнувшись чарівної сили,
на баского скочив він коня,
й до престола київського сміло
доторкнувся держалком коп'я.
В Білограді виник лютим звірем
опівночі з синьої імлі,
а на ранок вже його сокири
новгородську браму рознесли.
А тоді шаленим вовчим бігом
він метнувся з Дудуток навпростець,
і доскочив до ріки Неміги,
що про неї так казав співець:

там снопами голови стелили,
на току життя складали в пил,
харалужними ціпами били,
людські душі віяли від тіл.
Засівались береги Неміги
не добірним зерном у зимі —
там криваве поле, вкрите снігом,
засівалось руськими кістями...
Той Всеслав князів скликав до суду,
городи та села поділяв,
сам, як вовк, шугав по всіх усюдах,
навіть Хорсу путь перетинав.
Як уранці в Полоцьку дзвонили,
він вчував у Києві той дзвін.
Та хоч віщий дух був в дужім тілі,
часто лиха зазнавав і він.
Це ж Боян всевидющий про нього
проказав речення пам'ятне:
— Ані хитрого, ані меткого
божий суд однако не мине! —
Ой, сумує Русь і тужить слізною,
як згадає про старі часи,
бо тепера стяги мають різно,
і співають нарізно списи!..

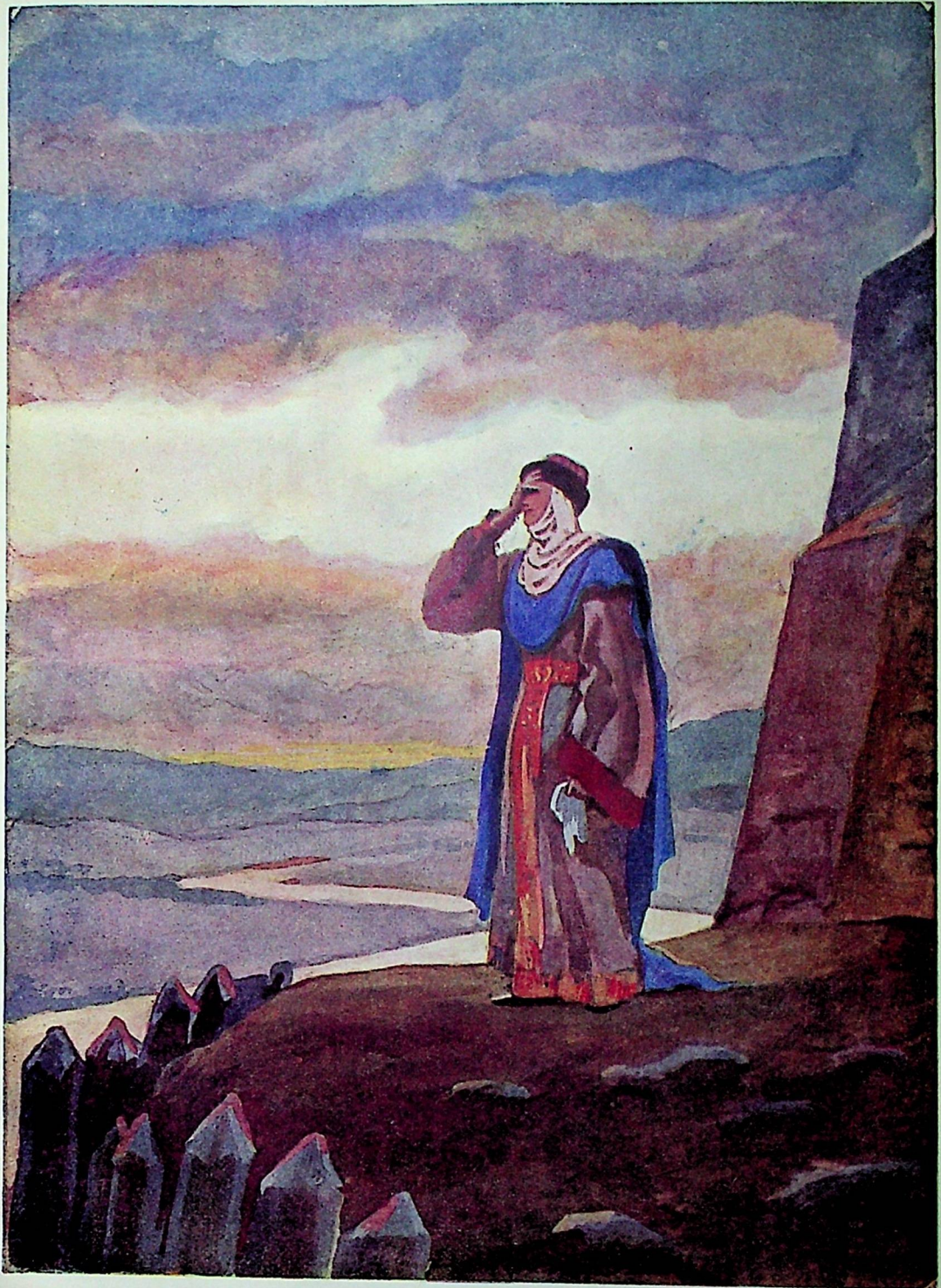

рославна тужить - промовляє
на Дунаю ранком у плачу:
— Ой, полину, — каже, — по Дунаю,
мов зозуля сива полечу.
Омочу я свій рукав бебряний
у Каялі, в бистрому виру,
на кривавім тілі присхлі рани
я моему князю обітру.

Ярославна плаче на горожі
у Путивлі в передранній тьмі:
— Ой, Вітрило - Вітре! Чом вороже
повіваєш легкими крильми?
Чом несеш ти зливу необорну
половецьких стріл на руську рать?
Чи тобі не вистачить простору

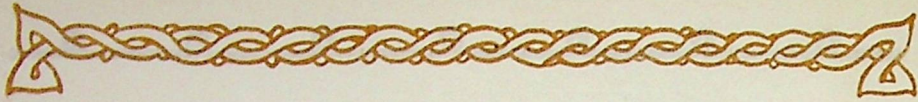

угорі під хмарами гулять?
Чи тобі замало, легковію,
колихати в морі кораблі?
Чом розкидав ти мою надію
по степу, на білі ковилі?

У Путивлі Ярославна тужить
в передранній тьмі в самотині:
— Ой, Славуто-Дніпре! Біг твій дужий
пробиває гори кам'яні.
Ти назустріч славі та звитязі
Святославів човен в похід ніс,
принеси ж тепер до мене князя,
щоб не слала я до моря сліз!

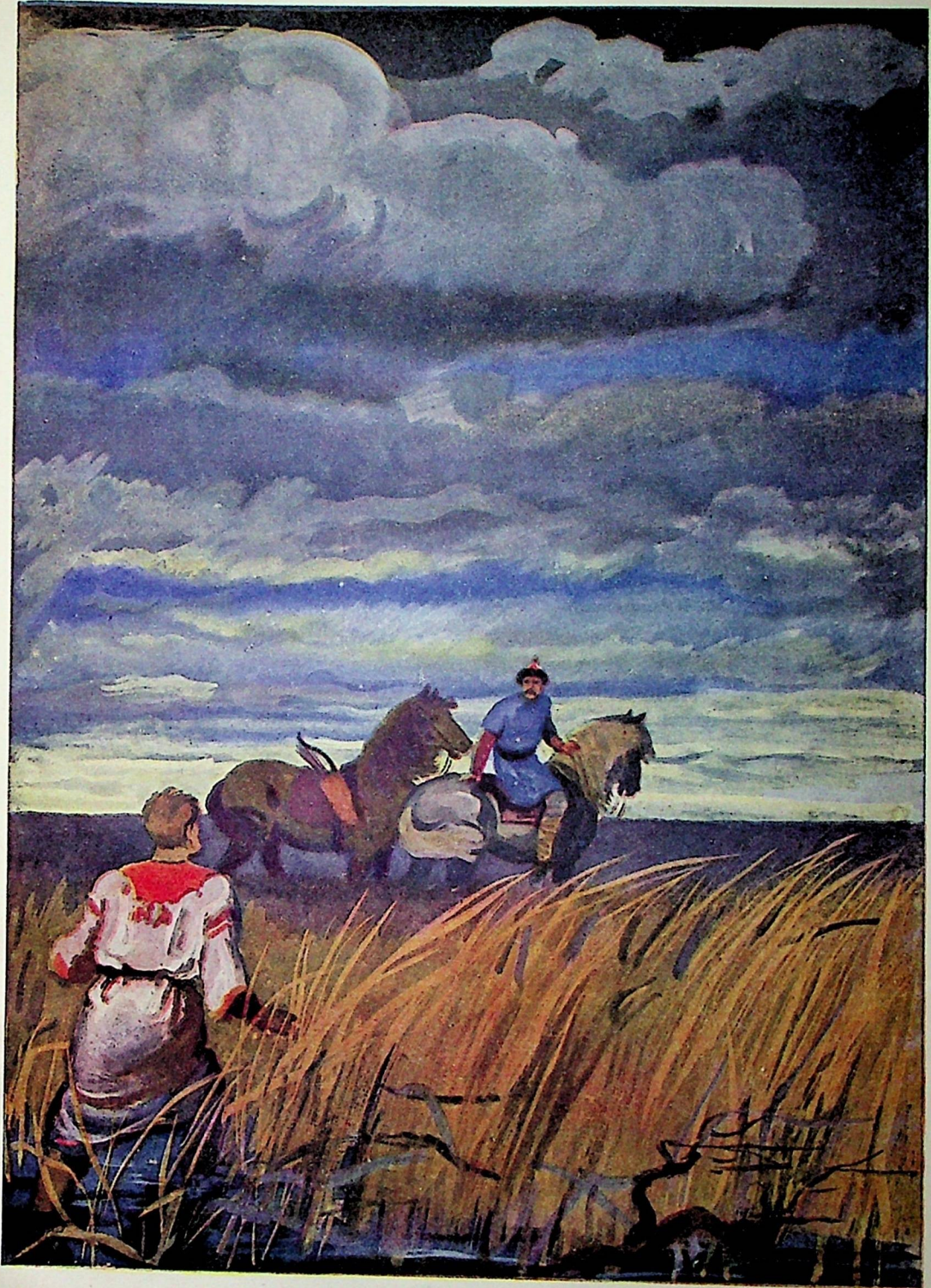
У Путивлі плаче Ярославна
і луна тужіння голосне:
— Сонце, Сонце! Красне та ласкаве,
ти до всіх привітне та ясне!
Нащо ж ти промінням попало
в чистім полі князеві полки? —
Їм від спраги луки покрутило,
затулила туга сайдаки!..

ночі схлюпнулось море темне,
тумани навалою пливуть.
З половецьких піль на Руську землю
простелилась Ігореві путь.
Вже зоря згасилася червона.
Ігор спить — і разом з тим не спить:
він думками змірює від Дона
до Дінця несхожені степи.
Опівночі кінь заржав у полі,
тихий свист долинув зза ріки.
Вже не бути Ігорю в неволі! —
це Овлур дає йому знаки.
Позирнув, гукнув, — ніхто не стежить!
І земля навколо загула,
захитались половецькі вежі,
зашуміла сива ковила.

Князь метнувся горностаєм білим
в очерет до річки навпрямки,
і полинув гоголем на хвилі,
і по той бік виринув з ріки.
На коня схопився... Скочив з нього,
і понісся соколом вночі,
гострим зором стежачи дорогу,
голубів та лебедів б'ючи.
Якщо Ігор полетів, мов сокіл,
то Овлур услід за ним помчав
сірим вовком через степ широкий,
срібні роси струшуючи з трав.

Плюскотить Донець назустріч тихо:
— Величання князеві й хвала!
Руським людям — радощі та втіха,
Кончаку ж досада немала! —
— Це тобі хвала та величання, —
так Дінцеві Ігор відмовляв, —
бо для князя береги піщані
ти травою й квітами встеляв,
колихав його на хвилях чистих,
повивав завоєм туману,
і стеріг його, мов чайку бистру,
мов під бурю пташку самітну.
Не така, — він мовив, — Стugna - річка,
бо вона в бистринь свою лиху

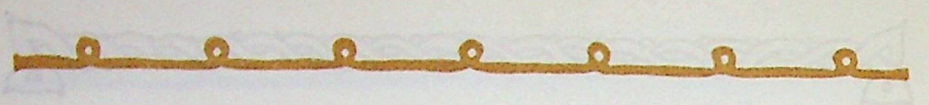
ручаї й потоки невеличкі
увібрала на своїм шляху,
й молодого князя Ростислава
поглинула в згубній глибині.
Плаче мати, никнуть квіти й трави
і дерева хиляться сумні...

е сороки у степу скрекочуть,
то Кончак і Гза по сліду мчать.
Постихало птаство серед ночі,
навіть круки й галиці мовчать.
Тільки довгі полози плазують,
край ріки токочуть ятелі,
та світання весело віщують
солов'ї в прозірчистій імлі.
Гза говорить: — Якщо сокіл в полі
до гнізда простує навмання,
золотими стрілами в неволі
постріляєм ми соколеня! —
— Якщо сокіл до гнізда простує, —
відмовля Кончак йому на те, —
то дівиця красна примудрує
й соколяті крильця обплете! —

Каже Га: — Як крильця обплітати
стане красна дівчина йому,
то не буде в нас ні соколяти,
ані тої дівчини в дому.
Соколиний рід увесь збереться
і старі образи спом'яне,
і тоді у полі половецькім
буйне птаство бити нас почне!

ік Боян, славетний піснетворець,
славлячи походи давніх днин:
— Голові без плеч — велике горе,
тілу теж — без голови загин! —
А Русі — без Ігоря!.. Та сяє
сонце в небі. Ігор — на Русі!
І співають діви на Дунаю,
аж до моря в'ються голоси.
Їде князь Боричевим узвозом,
у великий Київ путь верста,
і шумлять привітно верболози,
і радіють села та міста.

Як старим князям співали славу,
заспіваймо нині молодим:
— Величайся, Ігор Святославич,

Всеволод буй-тур, найперший з лави,
й Володимир Ігорович з ним!
Хай живуть князі та їх дружина,
нездоланні руські вояки!
Оборонцям вірним батьківщини
хай гримить на всі світи й віки —

СЛАВА!

ПІСЛЯМОВА.

Так співав колись співець незнаний,
у свої вплітаючи пісні
і прислів'я мудрого Бояна,
і про давнє спогади ясні.
Мов крізь сиву хмарну оболону,
у безмежній далечі сторіч
ми вчуваєм буйний тупіт коней,
брязкіт зброї і пташиний клич.
Ми вчуваєм невимовну тугу,
на недолю скарги та жалі,
і до помсти поклик за наругу,
за образи рідної землі.
З тих часів лани над берегами
срібляних багатоводих рік
засівались білими кістками
і зрошались кров'ю вік-у-вік.
Та не марно, знаємо, лилася
за вітчизну прадідівська кров,
бо для їхніх правнуків той засів
запашною радістю зійшов.

І сьогодні вільно пісня ллється
невмирущим щастям без кінця
над колишнім полем половецьким,
від ясного Дона до Дінця,
по Сулі, по Волзі і по морю,
де вітри леліють кораблі,
лісовим і степовим простором,
вздовж і вшир радянської землі.

І коли свій поклик лиховісний
з верховіття знову крикне Див,
і погроза хмарою нависне
над ясным спокоєм наших нив,
і коли закрячуть круки чорні
і почнуть кружляти віддалі, —
їм навстріч полинуть непоборно
соколи радянської землі.

Бо не дасть свого гнізда напасти
гордий сокіл — перший поміж них,
і в чужому полі буйне птаство
буде бить напасників лихих.

Величайся ж, плем'я соколине,
нездоланні, славні вояки!

Оборонцям вірним батьківщини
хай гримить на всі світи й віки:

СЛАВА!

ПОЯСНЕННЯ Й ПРИМІТКИ

„СЛОВО ПРО ІГОРІВ ПОХІД“ є віршований переказ старовинної повісті „Слово о полку Игореве“, написаної невідомим автором в кінці XII століття. В цій повісті розповідається про справжню історичну подію, про яку ми дізнаємося й з іншого писаного пам'ятника того часу — з „Літопису“.

23 квітня 1185 року князі Ігор Святославович Новгород-Сіверський, брат його Всеволод, небіж Святослав і син Володимир виступили в похід проти степових кочовників — половців, які своїми постійними нападами турбували й руйнували руський народ. З військом князів був і загін „ковуїв“ (плем'я осілих кочовників), відряджених їм на допомогу чернігівським князем Ярославом.

Саме під час виступу в похід було затемнення сонця („небувала мла на усе на Ігореве військо від ясного сонця полягла“, „сонце млою заступає шлях“), а в ті часи це вважалося за лиховісну ознаку.

Перша сутичка закінчилась перемогою руських: половці відступили. Руські забрали чимало добра та полонених і залишилися ночувати в степу. На ранок до них підступили вороги у величезній кількості. Почався бій, і тривав він три дні. Руські хоробро билися. Але на третій день, в рішучий момент бою, загін ковуїв не витримав натиску ворога і побіг. Ігор, вже поранений у ліву руку, поскакав навперейми втікачам, щоб повернути їх на поле бою. Та в цю хвилину половці схопили його, взяли в полон. Так само захопили в полон і інших князів, а руське військо було майже все загнане в Азовське море і побите.

Великий князь київський Святослав незадовго перед тим, у походах 1184—85 рр. переміг половців, і можна було сподіватися, що після цієї поразки вони ближчим часом не насміляться нападати на Русь. Тому в „СЛОВІ“ і говориться, що Ігор і Всеволод „розбудили те минуле лихо, що понині приспане було“. Святослав гірко докоряє їм за їх самостійний ви-

ступ, за те, що вони „схотіли всю майбутню славу захопити самим лише собі“. Разом з тим він звернувся із закликом до інших князів, закликаючи їх відплатити половцям „за криваві Ігореві рани і за Руську землю“. Проте серед князів весь час точилися сварки й незгоди, а тому половці, перемігши Ігоря, безборонно напали на Русь і попалили багато міст і сіл.

Через деякий час Ігор втік з половецького полону. В цьому йому допоміг половецький князь Гза й Кончак поскакали в погоню, але не наздогнали Ігоря, і він щасливо добрався додому. Син Ігоря Володимир залишився в полоні. Там він одружився з Кончаковою дочкою і лише через два роки разом із жінкою повернувся на батьківщину.

В повісті згадується й про інших князів, про події й війни минулих часів. Автор повісті докоряє князям за те, що вони своїми сварками й бійками руйнували Руську землю. Так згадує він про Ігорєвого діда Олега, прозваного „Гориславичем“ за все те горе, яке заподіяв він руському народові своїми постійними війнами з іншими князями. Зате з великою прихильністю оспівує він тих князів, які захищали свій рідний край від ворогів і віддавали своє життя за вітчизну. З пошаною говорить він про князя Святослава, що „наступив на землю половецьку, Руський край грозою оберіг“, і закликав князів до єдності своїм „золотим словом“. З любов'ю, згадує автор і про князя Ізяслава Васильковича, який хоробро боронив свій край від Литви і, не маючи допомоги від братів, загинув на полі бою („під мечем поліг на шлюбнім ложі — на кривавій стоптаній траві“, „жемчужну душу з тіла крізь намисто злотне ізронив“). Згадує автор і колишнього князя Всеслава, сила й розум якого набули йому славу чародійника („надихнувшись чарівної сили“.., „віщий дух був в дужім тілі“); своїм авторитетом він умів підтримувати лад і єдність серед князів („князів скликав до суду, городи та села поділяв“).

Художньою, поетичною мовою розповідає невідомий автор свою повість. В ній відбилосся чимало старовинних руських вірувань у сили природи: вітри зветься онуками Стрибога — древнє-слов'янського бога вітру („ось вітри, Стрибожі внуки віють“..). В другому місці згадується Хорс — бог сонця („навіть Хорсу путь перетинав“). Лиховісний Див віщує князеві біду, коли він вирушає в похід. Карна й Жля уособлюють собою плач і жаль, що понеслися над Руською землею. Кривда (в оригіналі „Обида“) в образі дівки з лебединими крилами в розпачі плеще воду на Дону і на морі після поразки руського війська.

Автор „СЛОВА“, за думкою дослідників, був дружинником князя. В той час у князівських колах найулюбленішою розвагою було полюван-

ня з соколами. В „СЛОВІ“ вживається ціла низка образів, зв'язаних з соколиним полюванням: руські воїни зветься соколами, князі — соколиним родом, соколиним гніздом. Вороги уподоблюються вороняччю, чорним крукам, тощо.

В оригіналі „СЛОВА“ є деякі місця, досі не розгадані дослідниками. Наприклад, кілька разів згадується БОЯН — якийсь славетний співець минулих часів. Історичних даних про цього Бояна не збереглося. Згадується і якийсь ТРОЯН; про нього вчені дослідники висловлюють різні здогади. Один споміж цих здогадів такий: Трояном автор „СЛОВА“ називає Рюрика, старшого брата з трьох братів, першого князя Київської Русі. Тому й Ігор зветься „Трояновим онуком“, як один з нащадків Рюрика.

В повісті є й інші „темні“ місця, які різні дослідники тлумачать по-різному. Ми не будемо докладно на них спинятися, скажемо лише, що в нашому переказі застосовано те тлумачення, яке здавалося нам правильнішим.

Зустрічаються в повісті нібито погрішності проти дійсності: Ярослава, дружина Ігоря (дочка галицького князя Ярослава Осмомисла, про якого згадано в „золотому слові“ Святослава), не може плакати водночас на Дунаї і в Путивлі, бо це суперечить географії. Це треба розуміти, як „поетичну вільність“ автора.

В кількох місцях наш переказ подає деталі, яких нема в оригіналі „СЛОВА“. Ці деталі взято з „ЛІТОПISУ“: втеча ковуїв з поля бою („то ковуїв зрушились загони і безладно кинулись назад. Втікачів безчесних переймати Ігор-князь помчав наперестріт“...), бій на річці Немізі („криваве поле, вкрите снігом“... — те, що цей бій відбувався саме взимку, відомо з „Літопису“).

В нашому переказі ми зберегли деякі слова тої старовинної руської мови, якою написано „СЛОВО“. Ці слова, незрозумілі нашим читачам, потребують пояснення:

ХАРАЛУЖНИЙ („харалужні, гострені мечі“, „харалужними ціпами били“) — стальний з гартованого заліза.

ПАПОЛОМА („і зелену п'яполому слава заплела для нього з ковилю“) — покрів, яким загортають померлого, — саван.

РАТАЙ („і тоді в полях ратайські гуки чуть було не часто на Русі“) — орач. Тут говориться про те, як війни поміж князями порушували мирну працю хліборобів.

КРАМО́ЛА („і крамолу почали кувати“, „відкривають шлях крамолі й злу“) — колотнеча, сварки, зрада поміж князями.

Пояснюємо й деякі історичні та географічні назви:

ТЬМУТОРАКАНЬ — теперішня Тамань на березі Керченської протоки, що з'єднує Чорне море з Азовським.

КАЯЛА — цим ім'ям звалася, мабуть, річка Кальміус, що вливається в Дон.

ГОТИ („вже дівчата готські біля моря грають руським золотом-сріблом“) — в ті часи на березі Чорного моря збереглися ще залишки готських племен, що оселилися тут у другій половині II століття н. е.

РИМОВ („вже й на Римов лютий ворог ринув“) — колишнє місто на р. Сулі.

ДУДУТКИ („він метнувся з Дудуток навпростець“) — колишнє містечко коло Новгородка.

НЕМІГА („і доскочив до ріки Неміги“) — притока р. Свислочі.

СТУГНА („не така, він мовив, Стугна-річка“) — притока Дніпра. Тут згадується про те, як під час походу князя Володимира Мономаха на половців (у 1093 році) в річці Стугні потонув брат Володимира, юний князь Ростислав.

Вся повість перейнята духом великої любові до батьківщини й ненависті до ворогів. Цей патріотичний настрій робить старовинну повість близькою й зрозумілою для нас, для нашої молоді, пройнятої любов'ю до своєї батьківщини і готової у всякий час стати на оборону її. Мрії старовинного співця про єдність усього народу в наші часи здійснилися. Об'єднаний одною ідеєю, єдиними стремліннями, радянський народ ніколи не дасть на поталу ніяким ворогам своєї соціалістичної батьківщини.

